

Een handkatoenspinnerij uit 1853

A.L. van Schelven

In Economisch Historisch Jaarboek 8 (1922) publiceerden ir. R.A. Gorter en mr. C.W. de Vries 'Gegevens omtrent de kinderarbeid in Nederland volgens de enquêtes van 1841 en 1860'. Daar in de enquête van 1860 gegevens over fabriekstoestanden in Enschede ontbraken, poogde één der schrijvers – waarschijnlijk Gorter – op een andere wijze enig materiaal omtrent de toestand in de Twentse textielnijverheid te verzamelen. Daar alle gegevens voor de enquête door werkgevers waren verstrekt, achtte Gorter het van belang uit de mond van een oude textielarbeider te vernemen wat hij zich nog uit die tijd wist te herinneren. Een vroege vorm van 'oral history' of mondelinge historische documentatie.

Door bemiddeling van J.J. van Deirse, de toenmalige voorzitter der Oudheidkamer Twenté, werden van te voren opgestelde vragen in het Twentse overgebracht en voorgelegd aan Michiel Heutink, die toen (in 1918) verbleef in het Oude Mannen- en Vrouwenhuis te Enschede. Van Deirse controleerde, voor zover mogelijk, de gegevens.

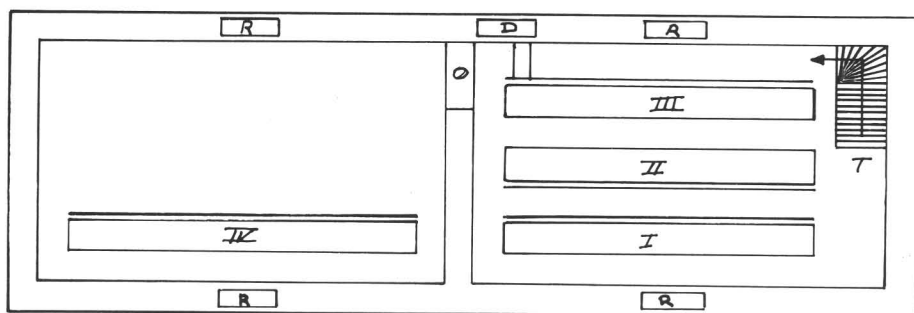
Michiel Heutink, zoon van Gradus, fabrieksarbeider en Willemien Roskamp, werd 12.8.1846 te Enschede geboren; bij de geboorteaangifte was Frederik Dalenoord, handwever bij H.J. van Heek & Zonen en winkelier, getuige. Michiel huwde met Alida Lefers en werd later als touwbaas vermeld; hij overleed 18.11.1926. De spinmachines waren waarschijnlijk nog jennies van het type Hargreaves.

Een verslag van het interview is te vinden in de verzameling Documentatie van de Oudheidkamer Twente en volgt onderstaand. J.J. van Deirse publiceerde het, zonder de schets en met enkele aanvullingen, in *Uit het land van Katoen en Heide II*.

Schophoes-tante was Philippine Müller (1795 – 1882), tweede vrouw van Johan Heinrich Schophaus (1789 – 1835), van beroep katoenspinnersbaas. Zij was geboren te Witzhausen (Keurhessen) en bood in 1857 uit de hand te koop aan een 18tal spinmachines van 100 spullen met daarbij behorende voorbereidingsmachines, doch het is de vraag of dit de spinnerij betreft, waarover Heutink vertelde. In haar latere leven woonde de weduwe Schophaus aan de Zuiderhagen 109 en oefende daar het beroep uit van winkelierster.

'Heutink kwam op zyn 7e jaar in de fabriek van de firma Schophaus te Enschede. Het hoofd van de onderneming was een dame, die nimmer in het 'spinhoes' kwam, doch daar zy by de fabriek woonde, die achter in haar tuin stond – vermoedelyk voortdurend van achter een horretje of iets van dien aard – het komen en gaan en. voorzoover dat mogelyk was, het doen en laten der werklieden begluurde. Dit was mejuffrouw Schophaus of, zooals Heutink haar noemde, Schophoestante of kortweg 'tante'. Blykens bovenstaande hebben de door Heutink verstrekte gegevens betrekking op de jaren 1853 en 1854. De werktijd was toen van 7 uur v.m. tot 8 uur n.m. voor zomer en winter, niet gewerkt werd van 12 – 1, gedurende dit uur gingen de werklieden naar huis. Van eene ochtend of middag schaft was geen sprake. Indien er een boterham

van huis medegenomen was – doch dat was niet altyd het geval – dan werd die onder het werk opgegeten. Alleen de spinners losten elkaar af – de aanlappers dus niet – en rustten dan even. Aan de hand van de beschrijving welke Heutink gaf werd onderstaande schets van het spinhoes gemaakt:

Zoals men daaruit ziet was het een lang loodsachtig gebouw, dat men betrad door een deur D. Men kwam dan in een ruimte van ongeveer 4×14 m. Deze ruimte was door een tussenmuur in twee helften verdeeld. De tussenmuur was niet doorgetrokken, er bleef een opening O. ter breedte van een deur over, die opening liep tot de zoldering door. De dag-verlichting had plaats door 4 ramen R. ieder van p.m. 1 m^2 oppervlakte, de verlichting was dus slecht. Des avonds werd deze ruimte door olielampen, voorzien van glazen peren verlicht. De lampen hingen aan den zolder, tusschen twee machines hing één lamp. In de linker helft van het lokaal stonden drie (I,II,III), in de rechter één spinmachines (IV) van 100 spillen. Waarom in ieder lokaal niet twee machines geplaatst waren, is by het 'interview' niet duidelyk gebleken. Alle machines werden met de hand gedraaid. II en III stonden met de spillyzyde naar elkaar toe en I en II met de ruggen naar elkander. In deze lókalen waren 4 spinners en 3 aanlappers (waarvan Heutink er één was). De gehele ruimte werd 'verwarmd' door een kachel, die echter zoo goed als nooit brandde. 'We hadden het dan ook bar koud' zei Heutink en by dat gezegde rilde hy en bracht – 65 jaar daarna! – zyn handen onder zyn oksels. Een trap T bracht de werklieden op de eerste verdieping. Daar stonden en werkten: 2 krasmachines met 2 arbeiders, 2 drol-(throstle) machines met 2 drolsters, 1 vloormachine (vermoedelyk een opener) met 1 arbeider en op den zolder: 1 wolf met 1 arbeider (de mikmaker). In deze spinnerij met 400 spillen waren dus 10 werktuigen en 13 werklieden. Alle werktuigen werden met de hand gedreven. Boven hingen de lampen verder van den grond dan in de spinnery. Dit werd gedaan ter vermindering van het brandgevaar, omdat het er boven zoo stooft. 'Als ik er nog aan denk', zegt Heutink 'dat was armoedig werken'. Hy werd op zyn zevende jaar aanlapper, dat was de gewone leeftyd waarop men begon te werken. Hy verdiende toen 16 stuivers per week. Toen hy 8 jaar was, ging hy naar de firma Getkate

& ter Weele¹⁾, waar hy 24 stuivers verdiende. Deze fabriek was een tusschen-vorm van een spinhoes en een (machinale) fabriek, aangezien daar de vloer- en de krasmachine door een stoommachine gedreven werden, terwyl de 16 à 18 spinmachines nog met de hand gedraaid werden.

Als ik dien toestand van vroeger by nu vergelyk, zegt Heutink is het now 'n heerenspul', de menschen waren toen niet meer ziek dan nu, maar ze waren toen ook niet zoo verwend als nu. Van de loonen der spinners kon H. niets zeggen, 'daar kwam je nooit achter, als je er naar vroeg, werd je afgesnauwd met de vraag, wat voor belang je daarby had'. Een van de spinners was 'de baas', die met de werkgeefster (Schophoes-tante) afrekende.

Betreffende een andere fabriek werden nog mededeelingen ontvangen van een 76-jarige vrouw, die aan de voorbereidingsmachines werkte. Er was toen in Enschede maar ééne vrouw, die aan de spinmachines zelf werkte, dat was toen uitsluitend het werk voor mannen. De vrouw verdiende 'op den Kotten' 30 later 45 centen; haar zuster die wat ouder was 60 cent per week (Dit is dus heel wat minder dat de in den staat opgegeven bedragen). Men werkte daar van 5 uur, half zes, doch nooit later dan 6 uur tot 12 en van 1 tot 9 (!). Van 8-9 's morgens kwam er een onderwijzer, zekere Van Lochem, om onderwys voornamelyk in het lezen te geven aan de kinderen uit het spinhuis. De les duurde voor elk kind ongeveer een kwartier en geschiedde op de ry af, omdat het werk niet stil mocht staan. Dit onderwys werd niet in het spinhuis gegeven, doch by het open haardvuur op de deel in het boerenhuis. De bedoelde oude vrouw had destyds ook gewerkt in een handwevery waar 10 getouwen stonden en waar uitsluitend geweven en alleen de ketting gesterkt werd. De andere voorbereidende werkzaamheden geschieden elders. Deze vrouw zeide dat in de spinhuizen geen verwarming was. In een daarvan, het spinhuis van J. Römer aan de Oldenzaalschestraat waar zy gewerkt had, werden de voorbereidingsmachines door honden gedreven. Die honden liepen, vyf naast elkaar, in een groote houten trommel van ongeveer 4 m middellyn. Twee liepen aan de eene, drie aan de andere kant van de spaken. De trommel draaide met de eene zyde langs den muur en was daar open, de andere kant was met planken dicht getimmerd, zoodat de dieren er niet uit konden. Men kon ze echter wel door de reten tusschen de planken zien. In deze zyde was het deurtje waardoor de dieren in en uitgelaten werden. Zoo nu en dan werden zy afgelost. Deze trommel, waarover een dikke snoer die naar de op de boven verdieping geplaatste machines liep, draaide in de spinzaal, en gaf steeds een afschuwelyke lucht af evenals een ton met afval van vleesch, waarmede de honden gevoerd werden. Deze laatste stond echter buiten het spinhuis. De man die belast was met het voederen der honden heette Matten Wissink en werd daarom 'Hoonden Matten' genoemd'.

1) Oppericht 1850; eigendom van de firma J. Stroink & Zonen.